

ŞİRVÂNÎ'DE AHLAK VE SİYASET

Salih YALIN
Yrd. Doç. Dr., Erciyes Ü. İlahiyat F.
yalin@erciyes.edu.tr

Özet

Muhammed Emin Şîrvânî 17. Yüzyıl Osmanlı döneminin önemli fikir adamlarından birisidir. Bu çalışmada Şîrvânî'nin ahlak ve siyasete ilişkin düşünceleri ana hatlarıyla üç başlık altında ele alınmıştır: Ahlak İlmi, Ev İdaresi ya da Aile Ahlakı ve Siyaset İlmi. Ahlak ilmi erdemleri ve erdemsizlikleri konu alan bir ilimdir. Şîrvânî geleneğe bağlı kalarak hikmet, iffet, şecaat ve adalet olmak üzere dört temel erdem kabul eder. Fakat bunların yanına ilim ve sabrı da ekler ve bunların diğer erdemlerin asılları olduğunu düşünür. Erdemler davranışlarda ifrat ve tefritten uzak kalmakla ortaya çıkar. Ev Yönetimi İlmi baba ve çocuk, efendi ve köle gibi evde ortak yaşayan topluluğun yararına olan şeylerin ilmidir. Şîrvânî gıdalar/mallar, karı, koca, çocuk ve hizmetçiyi evin temel unsurları olarak görür. Baba aile reisi olarak evdeki bu unsurların yönetiminden sorumludur. Şîrvânî malın yönetimine ilişkin ahlaki ilkelere yer vermiş fakat evin diğer unsurlarına ilişkin ilkeleri ele almamıştır. Siyaset, bir şehirde yaşayan insanların yönetim ilkelerini ele alan bir ilimdir. İnsan doğası gereği medenidir ve tek başına karşılayamayacağı zorunlu ihtiyaçları sebebiyle başkalarıyla yardımlaşmak zorundadır. Toplumda bir iş bölümü vardır ve bu farklı sanatların varlığını zorunlu kılar. Siyaset bu sanatların en değerlisidir. Toplumda herkesin kendisine özgü işle uğraşması gerekir ve bu işin de akıl, nesil, din vb.

hususlara zarar vermeyecek nitelikte bir iş olması gerekir. Yöneticinin fiillerinin aklın kontrolü altında olması gerekir ve ancak bu yolla siyaset varlığını sürdürür. Yöneticinin cömertlik, sabır, şefkat vb. gibi birçok niteliğe sahip olması gerekir. Fakat adalet devletin bekası için en temel esastır.

Anahtar kelimeler: Muhammed Emin Şirvânî, Osmanlı Düşüncesi, Ahlak, Ev İdaresi, Siyaset, XVII. Yüzyıl.

ETICS AND POLITICS IN SHIRVANI

Abstract:

Mohammed Amin Shirvani is one of the important thinkers of the Ottoman Empire in 17th century. In this study, Shirvani's ideas about morality and politics are discussed under three main headings outlined: 1. Ethics, 2. Household Management, 3. Politics. Ethics is a science examining virtues and vices. Shirvani accepts four basic virtues as adhere to tradition: wisdom, chastity, courage and justice. But, He adds to them the knowledge and patience as virtues and considers these two virtues as the source of those other virtues. Virtues are consist of keeping distance from either of the two extremes of excess and neglect (ifrat and tafrit). Household Management is a science examining things those are for the benefit of the community, like father and child, master and slave, living in a common household. Shirvani considers foods-goods, husband, wife, child and servant as the basic elements of the house. The father as the head of the family is responsible for the management of those elements in the house. Shirvani has considered moral principles for the management of the goods, but does not consider the principles of other elements of the house. Politics is a science examining the principles of the management of people living in a city. Human is inherently social and people must cooperate with others due to mandatory requirements alone cannot afford one. There is a division of labor in society, and this requires the existence of different arts. Politics is the most valuable of these arts. Everyone in the community must

deal with its own work. And this work also must not harm the issues such as religion, wisdom and generation. The manager's actions must be under control of intellect and only in this way politics continues to exist. Administrator should have many qualifications like generosity, patience, kindness, and so on. But justice is a basic requirement for the survival of the state.

Keywords: Mohammed Amin Shirvani, Ottoman Thought, Ethics, Household Management, Politics, XVII.th Century.

1. Giriş

Ahlak bireyden başlayarak toplumu da içine alacak biçimde tüm eylemlerimizi kuşatan bir alandır. Dolayısıyla bireysel olarak kendi başımızayken, aynı toplum içerisinde yaşadığımız başka insanlarla ilişkilerimizde ve hatta canlı cansız tüm varlıklarla olan temasımızda bile ahlaki değerler bizi ve davranışlarımızı belirleyen bir alan olarak görülebilir. İslam dünyası içerisinde tarihsel süreçte zaman zaman felsefeye olan ilgide bir azalma söz konusu olsa bile, ahlak alanına olan ilginin önemli ölçüde devam ettiği söylenebilir. Bu bağlamda İslam kültür dünyasında geçmişten günümüze bu alanda fikirler ortaya koymuş ve eserler yazmış Farabi, İbn Miskeveyh, Nasiruddin Tûsî, Devvânî, Kınalızâde gibi birçok kişinin adını zikredebiliriz. Burada ismini andığımız ve anmadığımız birçok düşünür başka birçok alanda olduğu gibi ahlak alanında da düşünce dünyamıza önemli katkılar sağlamış ve kendilerinden sonra yetişen fikir adamlarına öncülük etmişlerdir. Burada ahlaka ilişkin düşüncelerini inceleyeceğimiz Muhammed Emin Şirvânî¹ de 17. Yüzyıl Osmanlı döneminde İstanbul'da yaşamış önemli ilim adamlarından birisidir. Şirvanî yazmış olduğu diğer eserlerinin yanı sıra ele aldığımız konuyu da bünyesinde barındıran ve ilimler tasnifine ilişkin önemli bir çalışma olan el-Fevâidu'l-Hâkâniyye adlı eseri kaleme almıştır. Bu çalışmada Şirvânî'nin el-Fevâidu'l-Hâkâniyye adlı eseri esas alınarak ahlak, ev idaresi ve siyasete ilişkin düşünceleri incelenecektir. Böylece ahlak ve siyaset felsefesi konuları özelinde bu çalışmanın 17. Yüzyıl Osmanlı düşüncesinin ve onun dayandığı temellerin anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ona bu konuda öncülük eden ve onun fikirleriyle paralellikler taşıyan düşünceleri daha iyi görmek için,

---

¹ Şirvânî'nin hayatı ve eserlerine ilişkin daha geniş bilgi için bk. Ahmet Kamil Cihan, "Şirvânî'nin İlimlerin Tanımı ve Meseleleri İle İlgili Eseri: El-Fevaidu'l-Hakaniyye", The Journal of Acedemical Social Sciences, Volume 6, Issue 4, April 2013, ss. 231-233.

dipnotlarda Şîrvânî öncesi düşünürlerin eserlerinde ilgili konuları ele aldıkları yerlere de atıfta bulunulmuştur.

Şîrvânî farklı ilim tasniflerine yer vermiş olsa da eserinde konuları ele alırken seçtiği bölüm başlıklarının² içeriği dikkate alındığında ilimleri Şer'i ilimler, edebi ilimler ve akli ilimler olmak üzere üç başlık altında sıralamış olduğu görülmektedir. Akli ilimler bölümünde başta mantık olmak üzere, fizik, metafizik, matematik ve ahlak gibi felsefi alana ilişkin birçok konuyu ana hatlarıyla incelediğini söyleyebiliriz. Önceki ahlakçılarda da gördüğümüz biçimiyle Şîrvânî'nin Nazari Felsefenin konularını ele aldıktan sonra, ameli Felsefenin konusu olan ahlak ve siyaset konuları üzerinde durduğu görülmektedir. Bu kısımlarda da öncelikle ahlak ilmi başlığı altında ahlakın ne olduğu, erdem ve erdemsizlikler gibi konuları incelemiştir. Sonra Tedbiru'l-Menzil olarak adlandırılan ev idaresi ve aile ahlakı olarak ifade edebileceğimiz konulara yer vermiş, ardından Siyaset İlmi başlığı altında siyaset ahlakına ilişkin düşünceleri ele almıştır. Son olarak da önceki ahlakçılar tarafından siyaset ilmi içerisinde ele alınan yöneticilerin uyması gereken ahlak kurallarının ele alındığı yöneticilerin adabı konusunu ayrı bir başlık halinde incelediği görülmektedir.³

2. Ahlak İlmi

Ahlak ilminin, ahlaki bir özne olarak insanın ahlaki kabiliyetlerini, iyi ve kötünün, erdem ve erdemsizliğin nelerden ibaret olduğunu, insanın yükümlü olduğu vazifeleri ve uymak zorunda olduğu ahlak kurallarını metodik bir şekilde inceleyen bir ilim olduğu söylenebilir. Akseki'nin ifadesiyle Ahlak İlmi, İnsanı kemal cihetine sevkeden ilke ve esaslardan bahseden, insanın fiil ve alışkanlıklarının hayır ve şer, fazilet ve rezilet ile olan ilişkilerini inceleyen bir ilimdir.⁴ Şîrvânî Ahlak ilmini erdem ve erdemsizlik kavramlarından hareketle tanımlamıştır. Ona göre Ahlak ilmi: *"Erdemler (faziletler) ve nefsi onlarla süslemek için bu erdemlerin nasıl elde edileceğini; erdemsizlikler (reziletler) ve nefsi onlardan arındırmak için bu erdemsizliklerden nasıl korunulacağını ele alan*

² Şîrvânî eserini şu konu başlıklarına ayırdığını ifade etmektedir: 1. İlmin mahiyeti ve ilim türlerine değindiği Mukaddime bölümü, 2. Tefsir, Hadis, Kelam, Fıkıh vs. gibi Şer'i ilimleri ele aldığı Kalb bölümü, 3. Lügat, Sarf, Nahiv vd. Edebi ilimleri ele aldığı Meymene bölümü, 4. Mantık, Hikmetu'l-İşrak, fizik, metafizik, Ahlak, Siyaset vd. gibi Akli ilimleri ele aldığı Meysere bölümü, 5. Son olarak da kendisinin sultana ithaf ettiği ve Yöneticilerin Adabı konusunu ele aldığı Saka bölümü. bk. Muhammed Emin Şîrvânî, el-Fevâidu'l-Hâkâniyye, Süleymaniye Kütüphanesi Amcâzade Hüseyin Paşa 321/1, 4a; Raşid Efendi Kütüphanesi 600, 5b; Köprülü Kütüphanesi Mehmet Asım Bey 469/1, 4a-4b.

³ Ameli felsefenin bu üçlü tasnifi için bk. İbn Sina, Uyûnü'l-Hikme, Neşr. H. Ziya Ülken, Ankara 1953, s. 13; İbn Sina, Risale fi Aksâmi'l-Ulûmi'l-Akliyye, Tîsa Resâil fi'l-Hikmeti ve't-Tabiiyyât içerisinde, 2. Baskı, Darü'l-Arab, Kahire tarihsiz, s. 107-108; Nasiruddin Tûsî, Ahlâk-ı Nasrî, (çev. A. Gafarov-Z. Şükürov), Litera yay. İstanbul 2007, s.17.

⁴ Mustafa Çağrırcı, *Anahatlarıyla İslam Ahlakı*, Ensar Neş., İstanbul 1991, s. 20; Hüsameddin Erdem, *Ahlak Felsefesi*, Hü-Er Yayınları, Konya 2002, s. 14; Ahmet Hamdi Akseki, *Ahlak Dersleri*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1968, s. 16.

bir ilimdir." Şîrvânî ahlak ilminin konusunun huylar, melekeler ve bunlarla nitelenmesi yönünden düşünen nefis olduğu kanaatindedir.⁵

Ahlak, düşünüp taşınmaya fazla ihtiyaç duymadan nefsi kendi fiillerini yapmaya yönlendiren bir durumdur.⁶ Tûsî ahlakı, fikir ve düşünüp taşınmaya ihtiyaç olmaksızın fiilin nefisten kolaylıkla sadır olmasını sağlayan meleke olarak tanımlar.⁷ Şîrvânî'nin eski ahlakçıların bu gibi tanımlarına uygun bir biçimde ahlakı tanımladığı görülmektedir: "*Huy (hulk, çoğulu ahlak) fikir ve düşünme olmaksızın kendisiyle fiillerin nefisten kolaylıkla ortaya çıktığı bir melekedir. Meleke ise nefiste yerleşmiş ve çabucak (hızla) yok olmayan bir niteliktir.*" Bu tanımın vurgulamak istediği şey, ahlakın kaynağının insan nefsi olduğu ve ahlakın kalıcı bir nitelik olarak insan nefsinde yerleşik bir biçimde bulunduğu. Şîrvânî'ye göre bir meleke olarak nitelendirilen ahlak biri doğal (tabii), diğeri kazanılmış (Şîrvânî bunu âdiye, alışlagelmiş ahlak olarak adlandırır) olmak üzere iki kısımdır. Doğal ahlak, şahsın mizacının asıl fitratında aşağı bir nedenle nitelenmesi bakımından kendisinde gizli özel bir niteliğe elverişli olmasıdır. Sıcak ve kuru olan mizacın öfkeye, sıcak ve yaş olanın şehvete, soğuk ve yaş olanın unutmaya, soğuk ve kuru olan mizacın da aptallığa neden olması gibi. Kazanılmış ahlak ise başlangıçta kendi ihtiyarı ile bir fiile devam etmek, onu tekrarlamak ve üzerinde pratik (alıştırma) yapmak suretiyle nihayetinde herhangi bir düşünme olmaksızın kendisinden fiilin kolaylıkla ortaya çıkacak biçimde meleke haline geldiği ahlaktır.⁸ Ahlakın tanımı da büyük ölçüde kazanılmış ahlakı kapsamaktadır.

Şîrvânî ahlak ilminin faydasını nazari (teorik) ve ameli (pratik) yönleriyle iki kısımda ele alır. Bu ilmin nazari faydası nefiste gizli olan şeylerin ortaya çıkarılması, ameli faydası ise bunların elde edilmesidir. Hz. Peygamber'den rivayet edilen "Ben güzel Ahlakı tamamlamak için gönderildim" sözü buna işaret etmektedir. Bu sebeple Peygamberî şeriatın en mükemmel, tam ve ayrıntılı bir şekilde ameli hikmetin kısımları konusunda amacına ulaştığı söylenmiştir.⁹

Ahlakın değişip değişmeyeceği konusu Ahlakla ilişkin önemli tartışma konularından birisidir. Bu konuda Şîrvânî'nin insan ahlakının değişebileceği yönünde kanaat bildirdiği ve bunu da ahlak ilminin faydasıyla ilişkilendirdiği görülmektedir. Onun ifadesiyle "*Şayet ahlak (huylar) değişim ve dönüşümü kabul*

⁵ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 88a; Raşid Efendi 170b; Mehmed Asım Bey 105b; krş. Tûsî, *age.*, s. 26.

⁶ İbn Miskeveyh, *Tehzibu'l-Ahlak ve Tathiru'l A'rak*, tah. İbnu'l Hatib, Matbaatü'l-Mısıryye, Kahire 1924, s. 41.

⁷ Tûsî, *age.*, s. 81.

⁸ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 88a; Raşid Efendi 171a; Mehmed Asım Bey 105b-106a; krş. İbn Miskeveyh, *age.*, ss. 41-46; Tûsî, *age.*, ss. 81-86; Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlak-ı Alâî*, Bulak Matbaası, Mısır 1248, s. 35; Kınalızâde, *Ahlak*, haz. Hüseyin Algül, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul ty, ss. 91-92.

⁹ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 88b; Raşid Efendi 171a-171b; Mehmed Asım Bey 106a.

ediyorsa ahlak ilminin bir faydasının olduğundan söz etmek mümkün olacaktır."¹⁰ Ahlakın değişmediği ve fitri olarak sahip olduğu ahlaki niteliklerin ölünceye kadar insanda kalıcı olduğu kabul edilirse, ahlak üzerinde konuşmanın bir anlamı olmayacaktır. Dolayısıyla o faydasız ve sonuç doğurmayan bir ilim olmak durumunda kalacaktır. Bu durumda ahlak ilmi insanların sahip olduğu değişmez özelliklerin tasvirinden başka bir işlev de görmeyecektir.

Şîrvânî ahlakın değişmediği düşüncesinde olanların buna ilişkin dini ve akli deliller ortaya koyduklarını belirtir. Bu kimselere göre örneğin Hz. Peygamber'in "Bir dağın yerinden ayrıldığını duyduğunuzda buna inanın, bir kişinin huyunu terk ettiğini duyduğunuzda buna inanmayın. O mutlaka yaratıldığı şekle dönecektir."¹¹ hadisi ahlakın değiştiği düşüncesine aykırıdır. Ahlakın değişebileceğini kabul etmeyenler akli gerekçe olarak, ahlakın mizaca bağlı olarak ortaya çıktığını, mizacın ise kendisine ilişen arzulardan etkilenmeyeceğinden dolayı ahlakın değişimi kabul etmeyeceği fikrini ileri sürerler. Bu kimselere göre sîret (davranış, tavır) suretin mukabilidir ve değişmez. Yani nasıl ki insanın doğal görünümünü ve yapısını değiştiremiyorsak, aynı şekilde doğal olan içyapısını da değiştirebilmemiz mümkün değildir. Dolayısıyla ahlakçıların değişmez olarak gördükleri ahlak, doğal ahlak olarak ifade edilen şeydir.¹² Bu anlamda ahlakın değişmeyeceğini savunanlar nezdinde sözgelimi kötü huyların değiştiğini varsaymak, insanda fitri olarak var olan ihtiraslar, şehvi arzular gibi haslet ve kuvvetlerin yok edilmesi demektir ki, bu imkansız bir şeydir.¹³ Fakat Şîrvânî'nin ahlaka ilişkin ortaya koyduğu tanımlar ve ahlakın faydasına ilişkin düşünceleri göz önüne alındığında ahlakın özellikle de kazanılmış ahlakın değişebileceği anlaşılmaktadır.

Şîrvânî filozofların insani düşünen nefsin nazari ve ameli olmak üzere iki yetisinin (kuvve) olduğunu ve ameli olanın da *gazabi* ve *şehvi* olmak üzere iki kolu (şubesi) olduğunu ortaya koyduklarını belirtir.* İlk yetiye göre nefsin yetkinliği eşyanın hakikatlerini bilmektir. İkinci yetiye göre nefsin yetkinliği ise, onlardan uzak kalacak biçimde nefsin ifrat (aşırılık) ve tefrit (eksiklik) uçları arasında orta bir konumda olmasıdır. Orta konum her iki uçtan da oldukça

¹⁰ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 88a; Raşid Efendi 170b-171a; Mehmed Asım Bey 105b.

¹¹ Aclûnî, *Kesfû'l-Hafâ*, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire 1351, C. I, s. 82, 263, C. II, s. 391.

¹² Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade, 88a; Raşid Efendi 171a; Mehmed Asım Bey 105b.

¹³ Akseki, *Ahlak Dersleri*, s. 18.

* Şîrvânî'nin belirttiği bu tasniften farklı olarak genellikle şehvî ve gazabî yeti hayvani nefsin hareket ettirici (muharrike) kuvvesinin iki şubesi olarak görülür. bk. İbn Sina, *en-Necât*, tah. Abdurrahman Umeyre, Daru'l-Cil, Beyrut 1992, C. II, s. 5; Tûsî, *age.*, s. 35. Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, ss. 34-35, 54; Kınalızâde, *Ahlak*, ss. 61-63, 93. Fakat Şîrvânî'nin görüşlerine paralel bir biçimde insani nefsin alime ve amile olmak üzere iki kuvvesi olduğu, amile olanın da şehvî ve gazabî olmak üzere iki kısma ayrılacağı düşünülür. Dolayısıyla nefsin hareket ettirici güçleri olarak şehvet ve gazab aynı zamanda ameli akıl gücüne dahil edilir. bk. Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, ss. 36-37; Kınalızâde, *Ahlak*, s. 64; Ali Durusoy, *İbn Sina Felsefesi'nde Nefs, Akıl ve Ruh*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992, s. 119-124.

uzakta yer alır. İfrat, tefrit ve itidali tespit edip davranışları buna göre ayarlaması gereken o olduğu için, düşünen nefis bu uçlardan bilfiil uzak kalmanın ilkesi gibidir. Nazari yeti hakikatleri idrak etmenin, neticeleri araştırma şevkinin ve iyi ile kötüyü ayırt etmenin ilkesidir. Bu nazari yeti *düşünme-akıl gücü, nefsi mutmeinne ve melekiyye* olarak da adlandırılır. *Şehvi yeti* ise yararları cezbetmenin ve yiyecek ve içeceklerden lezzet elde etmenin ilkesidir. O *Behimi güç* veya *Nefsi Emmare* olarak da adlandırılır. *Gazabi yeti*, tehlikelere atılma, egemenlik kurma ve yükselme arzusunun ilkesidir, *Yırtıcı Nefis* (Nefsü's Sebiyye) ve *Nefsü Levvame* olarak da adlandırılır.¹⁴

Şîrvânî nefsin yetilerinden hareketle temel erdemleri (fazilet) ve erdemsizlikleri (rezilet) açıklamaya çalışır. Bu üç yetiye bağlı olarak ifrat ve tefrit durumlarından uzak bir şekilde onların orta durumda (mutedil) olmalarından üç tür erdem ortaya çıktığı kabul edilir. Düşünme yetisinin mutedil hareketinden hikmet (bilgelik), şehvet yetisinin mutedil hareketinden iffet (ölçülülük), gazap yetisinin mutedil hareketinden şecaat (cesaret) erdemi ortaya çıkar. Erdemlerin asılları (anaları) bu üçüdür ve bunların dışındaki erdemler onlardan türeyen şeylerdir. Bu üç erdemden her biri, her ikisi de erdemsizlik olan ifrat ve tefrit ile çevrelenmiştir.¹⁵

Şîrvânî'nin ifadesiyle; "*Hikmet, güç ölçüsünce hakikatleri olduğu gibi bilmektedir.*" Hikmet, kişinin lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesi olarak da ifade edilir ve bu yönüyle faydalı bir ilimdir. Düşünme yetisinin ifratı cerbezendir ve o müteşabihat ve gereksiz olması yönüyle şeriatı muhalefet gibi düşüncenin gereksiz şeylere kullanılmasıdır; tefriti ise iradeli düşünme gücünü felce uğratan ve faydalı ilimleri kazanmaktan alıkoyan şeydir. Şîrvânî cesaret erdemini şöyle tanımlar: "*Cesaret, korkutucu işlerde tedirgin olmadan o işe atılmanın düşünceye göre olması için eylemlerde akla boyun eğmektir.*" Böylece bu işin yapılması güzel, bu konuda gösterilen sabır da övülmüş olur. Gazap yetisinin ifratı tehevür (öfkelenme) yani gereksiz olan şeye atılganlık; tefriti ise korkaklık yani gerekli şeyden sakınmaktır. Şîrvânî'nin tanımıyla "*İffet hangi türden olursa olsun hevânın kulluğundan ve lezzetlere hizmet etmekten kurtulmak için ve tasarruflarının düşünen yanın gereklerine göre olması için nefsin behimi yanının düşünen yana boyun eğmesidir.*" Şehvet yetisinin ifratı arsızlık ve ahlaksızlık yani lezzetlere

¹⁴ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 88b; Raşid Efendi 171b; Mehmed Asım Bey 106a; krş. İbn Miskeveyh, *age.*, ss. 23-24; Tûsî, *age.*, ss. 35-37, 49-59; Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, ss. 34-35, 54; Kınalızâde, *Ahlak*, ss. 61-63, 93.

¹⁵ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 88b; Raşid Efendi 171b-172a; Mehmed Asım Bey 106a; Temel erdemler ve orta olma teorisi ile ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi için bk. Platon, *Devlet*, (çev. S. Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İstanbul 2001, 427e-443e; Platon, *Menon*, (çev. Ahmet Cevizci), Gündoğan Yay., Ankara 1989, 88a-d; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, (çev. Saffet Babür), Ayraç Yay., Ankara 1998, 1103a-1109b; Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, (çev. Saffet Babür), Dost Kitabevi Yay., Ankara 1999, 1220b-1234b; Farabi, *Kitabu't-Tenbih ala Sebili's-Saade*, (el-A'malî'l-Felsefiyye içerisinde) tah. Cafer Âl Yasin, Beyrut 1992, s. 229-231, 237-248; İbn Miskeveyh, *age.*, ss. 24-25; Tûsî, *age.*, ss. 89-92; Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, ss. 54-55; Kınalızâde, *Ahlak*, ss. 94-95.

gereğinden fazla düşkünlük; tefriti ise, isteksizlik yani akıl ve şeriatın ruhsat verdiği ölçüde lezzetleri istemede fitri eksiklikten dolayı değil, tercihen hareketsiz kalmaktır.¹⁶

Sayfa | 16

Hikmet, cesaret ve iffet erdemlerinin birbiriyle kaynaşmasından ve bir araya gelmesinden adalet adı verilen bu üç erdeme benzer bir erdem ortaya çıkar. Erdemlerin asılları bu itibarla iffet, şecaat, hikmet ve adalet olmak üzere dördttür. Şîrvânî bu erdemlerden her birinin ve aynı şekilde altı erdemsizliğin ahlak kitaplarında zikredilen kısımları ve alt bölümleri olduğunu belirtir.¹⁷ Fakat Şîrvânî'nin adalet erdeminin ifrat ve tefritini dikkate almayarak erdemsizlik cinslerinin sayısını altı olarak kabul ettiği söylenebilir. Erdemsizlik çeşitlerine ilişkin yukarıdaki ifadeleri araştırdığında ana hatlarıyla erdemsizliklerin sayısının altı olarak değil, sekiz olarak kabul edildiği görülmektedir. Sözelimi İbn Miskeveyh, Tûsî ve Kınalızade gibi ahlakçılar orta durumda olma olarak ifade ettikleri erdemlerin sayısı dört olduğuna göre, uçlarda yer alan erdemsizlik cinslerinin sayısının da sekiz olması gerektiğini ifade etmektedirler. Dolayısıyla onlar diğer erdemlerin ifrat ve tefriti yanında, adaletin de ifrat ve tefritinden de bahsederler ki, bunlar zulmetmek ve zulme boyun eğmektir.¹⁸ Fakat Kınalızade'nin eserinin başka bir yerinde kullandığı "*Ameli kuvvetin itidali adalettir ve onun ifrat ve tefriti yoktur. Belki onun zıddı vardır ve ona cevr (zulüm) derler*" ifadesinin ve Tûsî'nin buna benzer söylediği şeylerin Şîrvânî'nin düşüncesini destekler mahiyette olduğu ve onun bu düşüncesine ilham verdiği söylenebilir.¹⁹

Şîrvânî birçok ahlak filozofunda gördüğümüz bu dört temel erdemi zikrettikten sonra tüm bu erdemlerin kaynağı olarak ilim ve sabrı gördüğünü ifade eder. Onun ifadesiyle "*ilim ve sabır diğer faziletlerin ebeveyni gibidir.*" Çünkü sabır nefsi şehvetlerden koruyan ve doğru görüşün gereğine göre sıkıntı ve güçlüklerle atılmaya sevk eden bir melekedir. Sabır nefsi şehvetlere atılmaktan korumanın ilkesi olması yönünden iffet melekesine, nefsin sıkıntı ve güçlüklerle karşı koymasının ilkesi olması yönünden de cesaret melekesine neden olur. İlim ve sabır kazanıldığında onlardan diğer faziletler ortaya çıkar. İlim, huylar ve melekelerin eylemlere kaynaklık etmesi bakımından diğer erdemlerin ilkesi olduğu için, erdemlerin babası konumundadır. Sabır ise, meşakkatli ve zor amellerin neticelerinin kendisine dayanması sebebiyle potansiyel olarak diğer erdemleri kapsadığı için erdemlerin anası konumundadır. Sabrın erdemlerin

¹⁶ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 88b; Raşid Efendi 172a; Mehmed Asım Bey 106a-106b; krş. İbn Miskeveyh, *age.*, ss. 26-27, 35-36; Tûsî, *age.*, ss. 92, 98-100; Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, ss. 55-56; Kınalızâde, *Ahlak*, ss. 95-96.

¹⁷ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 88b-89a; Raşid Efendi 172a-172b; Mehmed Asım Bey 106b.

¹⁸ bk. İbn Miskeveyh, *age.*, ss. 35-37; Tûsî, *age.*, ss. 98-100; Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, ss. 66-67; Kınalızâde, *Ahlak*, ss. 125-126.

¹⁹ Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, I. ss. 54-55; Kınalızâde, *Ahlak*, s. 94; Tûsî, *age.*, s. 124.

tümünü içine alması için, sabreden kimse tüm erdemlerle donanmış konumda yani adil olmalıdır²⁰ Bu düşünceleri Şîrvânî'yi diğer ahlakçılardan ayıran en önemli noktadır. İlim ve sabır erdemlerinin daha önceki ahlakçılarca kabul edilmiş olan dört temel erdemün tümünün varlık nedeni ve ilkesi olduğunu belirtmesi sebebiyle, Şîrvânî'nin asıl temel erdemler olarak bu iki erdemi kabul ettiği söylenebilir.

İnsanın yetilerinin kullanımında itidale riayet edilmesi gerektiğini ifade eden Şîrvânî, dini konular da dahil tüm durumlarda da itidalin temel şart olduğu düşüncesindedir. Öyle ki, ibadetlerin aslı ve tüm faziletlerin başı olan imanda bile aklın iki uçtan uzak kalması bakımından teşbihle ta'til* arasında bir orta kabul edildiğini vurgular ve ilahi vahiyde adalet emri ve uç noktalara düşme yasağının sık sık tekrarlandığını verdiği örnek ayetlerle açıklamaya çalışır. Bazı muhakkiklerin kıyamet günü cehennem üzerine kurulan sırat köprüsüyle Fatih Suresi'nde "Bizi doğru yola ulaştır" ayetinde zikredilen Sırat-ı Müstakîmi (doğru yolu) benzeştirdiğini ve doğru yolu zıtlar arasındaki orta ve ölçülülük olarak tefsir ettiklerini ifade eder. Kıldan ince ve kılıçtan keskin olarak nitelenen ve cehenneme düşmemek için geçiş esnasında büyük özen isteyen uhrevi doğru yolda olduğu gibi, aynı şekilde bu doğru yol da büyük özen ister ve en küçük bir sapma helake götürücü reziletler olan ifrat ve tefrit yönlerinden birine insanı düşürür.²¹

Şîrvânî insanda var olan bu yetilerin yaratılıp sonra da bunlarda itidalin şart koşulmasındaki hikmetin ne olduğunu sorgular. Ona göre şehvet yetisi, insanın fiziksel varlığının devamı için yaratılmıştır. Zira ilim ve amel yönünden kendisine uygun olan yetkinliğe ulaşması için nefsi natıkanın taşıyıcısı olan beden varlığı ve devamlılığı şarttır. Öfke yetisi ise, şehvet yetisinin etkisini kırıp yok etmek ve onun egemenliğinden kaynaklanan ve kaynaklanabilecek olan bozukluğu ortadan kaldırmak için yaratılmıştır. Düşünen nefsin şehvet ve öfke yetisinden kaynaklanan hevaya boyun eğmemesi; yetkinliklerden ve maksadından uzaklaşmaması için bu yetilerin fiillerinde itidal şart koşulmuştur.²²

3. Ev Yönetimi Ya da Aile Ahlakı

Şîrvânî'ye göre "*Ev Yönetimi (İlmu Tedbiri'l-Menzil) baba ve çocuk, efendi ve köle gibi evde ortak yaşayan topluluğun maslahatının (yararına olan şeylerin) ilmidir.*" Kendi yararlarına olan işlerin tanzimi için aile üyeleri arasında olması gereken birlikteliğin nasıl olması gerektiğinin bilgisini vermesi bu ilmin faydası

²⁰ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 89a; Raşid Efendi 172b; Mehmed Asım Bey 106b.

* Teşbih Yüce Allah'ı diğer varlıklara benzetmek, Ta'til ise Yüce Allah'ın sıfatlarının yok olduğunu iddia ederek onu işlevsiz bırakmak demektir.

²¹ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 89a; Raşid Efendi 172b-173a; Mehmed Asım Bey 106b-107a.

²² Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 89a-89b; Raşid Efendi 173a-173b; Mehmed Asım Bey 107a.

olarak kabul edilir. Dolayısıyla ev idaresinde asıl olan şey aile bireylerinin yararının gözetilmesidir. Burada ev aileyi oluşturan tüm unsurları bir arada tutması ve bir çatı altında onları bileştirmesi anlamında önem taşımaktadır. Dolayısıyla Şîrvânî'ye göre evden maksat taş, ağaç vs. malzemedен yapılmış bir yapı değildir. Ev denildiğinde anlaşılması gereken şey, ister yerleşik ister göçebe olsun koca ile karı, baba ile çocuk, efendi ile hizmetçi, mal sahibi ile mal arasında var olan özel bir uyum (teellûf) ve birlikteliktir.²³

Şîrvânî önceki ahlakçılarda da gördüğümüz biçimde eve duyulan ihtiyacı, öncelikle gıdaları saklama ve koruma ihtiyacıyla ilintili olarak açıklar. İnsan hayatındaki varoluşsal yeri sebebiyle gıdaların korunması ve saklanması için öncelikle bir eve ihtiyaç duyulmuştur. İnsan kişisel varlığının devamı için gıdaya muhtaçtır. Gıdanın kazanılması ise ancak ziraat, ekim ve hasat, ayıklama, öğütme, yoğurma ve pişirme gibi sınaî bir yönetimle mümkündür. Bu araçların hazırlanması ancak yardımlaşma ve ortaklaşma ile gerçekleştirilir. Günden güne artan bir biçimde her gün zorunlu miktardaki gıdanın hazırlanması, geçim araçlarını biriktirip saklama ve kendi türünden olan insanlardan koruma ihtiyacını doğurmuştur. İçinde gıdanın tutulacağı bir yer olmaksızın koruma ihtiyacı karşılanamayacağından dolayı bir eve ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca insanların yiyeceklerini temin etmek için zorunlu bir meslek edinmeleri de ihtiyaç duyulan hususlardan biri olarak kabul edilir.²⁴

Şîrvânî ailenin en önemli unsuru olan eşe duyulan ihtiyacı birey olarak ve tür olarak insanın ihtiyaçlarıyla açıklamaya çalışır. Bu bağlamda evin yönetim işinden sorumlu olan kişi evde bulunmadığı ve zorunlu işlerle meşgul olduğu zamanlarda, evde oturup gıda ve besinleri koruma işini üstlenecek bir yardımcı gerekir. Bu yardımcıya duyulan ihtiyaç bireyin durum ve ihtiyaçları gözetilerek belirlenen bir şeydir. İnsan türünün durumu göz önüne alınacak olursa, doğurma ve üreme işinin yürütülmesi için de evlenilecek bir kadına ihtiyaç duyulur. Bu nedenle ilahi hikmet hem eve ilişkin ihtiyaçlardan dolayı, hem de üreme işinin yerine getirilmesi için kadınlarla evlenme işini gerekli bir hüküm olarak ortaya koymuştur. Böylece maddi şartların ve evlilik işinin gerçekleşmesinden sonra aile yuvasının temelleri atılmış olmaktadır. Evlilik sonrası çocukların dünyaya gelmesiyle birlikte, bir diğer önemli unsur olarak aileye katılan bu çocukların işlerinin de uygun bir biçimde yürütülmesi gerekmektedir. Karı, koca ve çocuktan oluşan bir toplulukta artan iş yüküne paralel olarak bir hizmetçi ya da

²³ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 89b; Raşid Efendi 173b-174a; Mehmed Asım Bey 107a; bk. Tûsî, s. 189; krş. Farabi, *Fusûlü'n-Müntezze*, neşr. Fevzi M. Neccar, Beyrut 1993, s. 57; Tûsî, *age.*, s. 189; Kınalızâde *Ahlak-ı Alâî*, II, s. 3; Kınalızâde, *Devlet ve Aile Ahlakı*, haz. Ahmet Kahraman, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul ty, s. 15.

²⁴ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 89b; Raşid Efendi 174a; Mehmed Asım Bey 107a-107b; krş. İbn Sina, *"Kitabu's-Siyase li-İbn Sina"*, Makalatün Felsefetün Kadimetün li Ba'zi Meşahiri Felasifeti'l-Arab içinde, nşr. Louis Maaluf, Beyrut 1911, s. 5; Tûsî, *age.*, ss. 187-188; Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, II, ss. 2-3; Kınalızâde, *Devlet ve Aile Ahlakı*, ss. 13-14.

yardımcı olmaksızın işlerin yürütülmesi oldukça zor olduğundan, aile içerisinde yardımcıları ve hizmetçiye de ihtiyaç duyulur. Böylece evin temel elemanları olan karı, koca, çocuk ve hizmetçiden oluşan bu toplulukla hayat ve geçim işi düzenlenmiş olur.²⁵

Farklı unsurlardan oluşan her toplum düzeninin sağlıklı işleyişi uyumlu bir birliğe/birlikteliğe bağlıdır. Aynı şekilde birçok unsuru bünyesinde barındıran evin düzeni de aile üyeleri arasında bir sevgi ve birlik bağı oluşturacak sanatsal bir yönetime bağlıdır. Bu yönetim işini gerçekleştirecek bir başkana ihtiyaç duyulur ve Şîrvânî'ye göre aile üyeleri arasında baba bu yönetim işine daha layık olarak görülür. Aile reisliği ve aile üyelerinin idaresi onun gözetimine verilmiştir. Yönetim işinin durumun gerektirdiği şeye göre teşvik, korkutma, ödül, ceza, sorumluluk verme, nezaket, güler yüz, şefkat, sertlik gibi yöntemlerle yerine getirilmesi gerekir. Böylece aile reisinin yönetimi altında bulunanlardan her biri kendisine uygun olan yetkinliğe ulaşır, düzensizlik ve dengesizliklerden uzak kalmış olur.²⁶

Şîrvânî'ye göre bu uyumlu birlikteliğe olan ihtiyaç tüm insanları kapsadığından dolayı herkes bu ilmi öğrenmeye ihtiyaç duyar. Bu ilimdeki esas kural evin yöneticisinin evin temel unsurlarının durumlarını gözetmesi ve onlardan her birini uygun bir yerde istihdam etmesidir. Eğer onlardan birinde bir düzensizlik ve dengesizlik ortaya çıkarsa, aile reisi onu düzeltmeye çalışmalıdır. Evin fiziksel özellikleri bu ilimde dikkate alınmasa da, filozoflar en üst türde olduğu kabul edilen evlerin yönetiminden bahsederken bazı fiziksel kriterlere de atıfta bulunmuşlardır. Bu çerçevede evlerin en efdali yapısı muhkem, tavanı yüksek, kapısı geniş, her mevsime uygun hazırlanmış bir yere sahip olmalı; sel, yangın, haşere ve hırsızların girmesi gibi tehlikelerin önlenmesi için her türlü tedbir de alınmış olmalıdır.²⁷

Aile yöneticisinin uygun bir biçimde yönetmekle sorumlu olduğu ailenin unsurlarını iki başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar, kadın, çocuk ve hizmetçilerden oluşan aile bireyleri ve bu bireylerden her birinin faydalandığı mallar ve besinlerdir. Şîrvânî'ye göre ailenin maişetinin temin edilmesi sırasında bu maişeti temine aracı olması anlamında malın kazanılmasında, korunmasında ve harcanmasında kişilerin uyması gereken ahlak kuralları vardır. Malın kazanılması aşamasında üç şeyden kaçınmak gerekir. Kaçınılması gereken ilk şey

²⁵ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 89b; Raşid Efendi 174a-174b; Mehmed Asım Bey 107b; krş. Farabi, *age.*, s. 40; İbn Sina, *age.*, s. 5; Tûsî, *age.*, s. 188; Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, II. s. 3; Kınalızâde, *Devlet ve Aile Ahlakı*, s. 15.

²⁶ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 89b-90a; Raşid Efendi 174a-174b; Mehmed Asım Bey 107b; krş. Farabi, *age.*, s. 40; İbn Sina, *age.*, ss. 5-6; Tûsî, *age.*, ss. 188-189; Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, II. s. 3; Kınalızâde, *Devlet ve Aile Ahlakı*, s. 15.

²⁷ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 90a; Raşid Efendi 174b-175a; Mehmed Asım Bey 107b-108a; Tûsî, ss. 190-191; Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, II. s. 8; Kınalızâde, *Devlet ve Aile Ahlakı*, s. 19.

zulümdür. Zulüm, hak edene hakkını vermemek suretiyle iş yapmaktır. Böyle hareket eden bir kişiden diğer insanlar kaçınır ve hiç kimse onunla iş yapmayacağı için kazanma işi tamamlanamaz. İkincisi düşüklüktür. Düşüklük eskiden beri üstün sanat olarak kabul edilmiş önceki insanların sanatını terk edip, onlardan daha düşük bir sanatla uğraşmaktır. Üçüncüsü utanç verici şeyler olup, sövgü ve yüze vurma gibi büyük utanmaya yol açan sanatlarla uğraşmaktır. Malın korunması (tasarrufu) ancak gelir gider dengesinin iyi ayarlanmasıyla sağlanabilir. Geliri giderinden fazla olan kimsenin malında artış vardır. Gideri gelirinden fazla olan kimsenin durumu yoksunlukla nihayetlendir ve onun iki cihanda da yüzü kara olur. Aile reisinin harcama konusunda da ahlaki ilkelere riayet etmesi gerekir. Bu anlamda harcamada dört şeyden kaçınmak gerekir. Birincisi, malı hizmetçiler, dostlar, yakınlar için harcamamak ve kullanmayarak hasislik ve cimrilik etmek. İkincisi kendisi ve aile üyeleri için uygun bir biçimde harcama yapmayarak kısıntıya gitmek. Üçüncüsü israf, harcamanın maslahata uygun olmayacak bir biçimde şehvetin gereğine göre olmasıdır. Dördüncüsü kötü yönetim, harcamanın maslahata uygun olması fakat hedeflenen şeyin elde edilememesidir.²⁸

Ailenin ekonomik olarak varlığını sağlam bir biçimde sürdürebilmesi malın kazanılmasında, korunmasında ve harcanmasında ifrat ve tefrite düşmeksizin itidalin korunabilmesine bağlıdır. Bozuk bir ekonomi yönetimi ailenin diğer unsurlarını ve bu yapıdaki uyumlu birlikteliği ciddi ölçüde tehdit etmektedir. Şirvânî ailenin temel unsurlarından olan mala ilişkin yürütülecek yönetim tarzı hakkında düşüncelerini ortaya koymuştur. Fakat başta Tûsî olmak üzere pek çok ahlakçının eserinde gördüğümüzden farklı olarak, eşlerin bir birine karşı ödevleri, anne-babanın çocuğa karşı ödevleri, çocukların anne babalarına karşı ödevleri ve evde çalışan yardımcı elemanlara karşı ödevler gibi hususların hiçbirinin ele alınmadığı görülmektedir.

4. Siyaset ilmi

Şirvânî'ye göre Siyaset *"Bir şehirde ortak olarak yaşayan toplumun maslahatına ilişkin ilimdir ve buna Medeni Siyaset (es-Siyasetü'l Medeniyye) adı verilir."* İnsan bireylerinin iyiliği ve insan türünün bekası için yardımlaşma konusunda insan bireyleri arasındaki ortaklığın nasıl sağlanacağını bilgisini vermesi bu ilmin faydası olarak görülür. Çünkü insan doğası gereği medenidir ve yaşamında yiyeceğe, giyeceğe ve eve ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaçlar düzenin bozulmasına yol açacak biçimde insanlar arasında zulmün ortaya çıkmasına neden olabilecek şeylerdir. Toplumsallaşma ve toplumsal hayat, ihtiyaçların işbölümü içinde daha kolay bir biçimde temin edilebilmesi sebebiyle insan türü

²⁸ Şirvânî, *Fevâid*, Amcazade 90a; Raşid Efendi 175a-175b; Mehmed Asım Bey 108a; krş. İbn Sina, *age.*, ss. 9-11; Tûsî, *age.*, ss. 193-198; Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, II. ss. 8-18; Kınalızâde, *Devlet ve Aile Ahlakı*, ss. 24-38.

için vazgeçilemez bir ihtiyaçtır. Bu nedenle Şîrvânî insanların temel ihtiyaçlarının temininin ancak *temeddün* yani kendi türünün bireyleri ile bir arada bulunmakla tamamlanacağını ifade eder. Tûsî'nin ifadesiyle *temeddün* (toplumsallaşma) Medine (şehir) kelimesinden türemiştir ve şehir çeşitli meslek ve sanatlarla yardımlaşmayı sürdüren bireylerin bir araya gelme yeridir.²⁹

İnsanlar her işi kendi başına yapamayacağı için zorunlu olarak toplumdaki başka insanlarla yardımlaşmaya ihtiyaç duyar. Şîrvânî insanların yeme, içme ve barınma gibi ihtiyaçlarına paralel olarak toplumda icra edilecek sanatların ana hatlarıyla dört kısma ayrıldığını düşünür. Bu sanatlardan ilki, yiyecek işinin yerine getirildiği ziraattır. İkincisi, giyim işinin icrası için gerekli sanat olan dokumadır. Üçüncüsü, barınma ihtiyacının karşılanmasına dönük olarak ev edinme işi için gerekli olan bina yapıcılığıdır. Dördüncüsü ise, toplumda işlerin organizasyonu ve çoğunluğun maslahatının düzenlenmesi işini gören siyasettir. Bu sayılan sanatların yanında bir kısmı bu sanatlardan önce, bir kısmı da bu sanatlardan sonra gelen başka sanatlar da vardır. Diğer sanatlarla karşılaştırıldığında faydasının genelliği, kazanılmasında yararlanılan akıl vb. şeylerin ve konusu olan insanın şerefinden dolayı siyaset diğer sanatlardan birçok açıdan daha üstün ve daha değerli bir sanat olarak görülür.³⁰

Siyasetin uygulayıcılarını göz önünde bulundurarak Şîrvânî siyaseti çeşitli bölümlere ayırır. Ona göre bütünüyle siyaset ya hükümdarların ve onun temsilcilerinin siyaseti gibi zahirde olur; ya âlimlerin ve şeyhlerin siyaseti gibi bâtında olur; ya da peygamberlerin siyaseti gibi hem zahirde hem de bâtında olur. Allah'ın arındırdığı, ilimde ve mülkte bolluk ve bereketini artırdığı bir kimse mutlak yöneticidir. Şeriat (yasa) sahibi kimse hilafete (yönetim işine) layıktır. Siyaset, yöneticinin fiillerinin aklın kontrolü altında olmasıyla ve onun hayvani yetilerinin mütmainne nefis altında baskılanmasıyla gerçekleşir ve bu suretle devamlı olur. Bu nedenle hilafette iffet, şecaat, yeterlilik ve ilim şart koşulmuştur. Erkek olma yeterlilik ve cesaretin tamamlayıcı bir ögesi, İslam ise ilim ve iffetin şartlarından kabul edilmiştir.³¹ Günümüz kadınlarının toplumdaki konumları göz önüne alındığında diğer şartlar bir yana, yeterlilik ve cesaretin tamamlayıcı ögesi olarak görülen erkek olma şartının, mutlak bir şart olarak görülemeyeceği söylenebilir.

²⁹ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 90a-90b; Raşid Efendi 175b; Mehmed Asım Bey 108a; bk. Tûsî, *age.*, ss. 237-239; Aristoteles, *Politika*, (çev. Mete Tunçay), Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s. 7-10; Farabi, *Kitâbü Ârai Ehli'l-Medineti'l-Fazıla*, tah. Elbir Nasri Nadir, Daru'l-Meşriq, Beyrut 1985, s. 117-118; Farabi, *Kitâbü's-Siyaseti'l-Medeniyye*, tah. Fevzi Mitri Neccar, Beyrut 1986, s. 69-70.

³⁰ Amcazade 90b; Raşid Efendi 175b-176a; Mehmed Asım Bey 108a-108b; Tûsî, ss. 237-239; Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, II. ss. 75-76; Kınalızâde, *Devlet ve Aile Ahlakı*, ss. 136-137.

³¹ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 90b; Raşid Efendi 176a; Mehmed Asım Bey 108b; krş. Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, II. ss. 74-75; Kınalızâde, *Devlet ve Aile Ahlakı*, ss. 134-135.

Şîrvânî kökü Platon'a kadar uzanan bir tasnife bağlı kalarak³² her ülkenin halkının üç sınıfa ayrılması gerektiğini belirtir: 1. Yöneticiler, 2. Meslek ve Sanatla Uğraşanlar, 3. Koruyucular ve askerler. Bu sınıflardan her birinin mutlak bir yöneticisi bulunduğu gibi; onun da altında yönetici olmayıp yalnızca hizmetçi olan bir gruba kadar uzanacak bir biçimde bunlardan bir kısmının da başkanları bulunmaktadır. Toplumda farklı işlevler gören meslek ve sanatların maişetin ve ülkenin durumlarının düzenlenmesine yönelik olması gerekir. Şîrvânî şarap satmak gibi akılı bozan, kumar gibi malı bozan, sihir gibi bedeni bozan, fık (günahkarlık) gibi dini bozan, zina gibi nesli bozan mesleklerin yasaklanması ve ortadan kaldırılması gerektiği düşüncesindedir. Dolayısıyla zorunlu beş maslahatın yani akıl, din, nesil, mal ve eşin yararına ve iyiliğine olan şeyin düzenlenmesine sebep olan her mesleğin muhafaza edilmesi gerekirken; bunlardan birisinin bozulmasına sebep olan mesleğin de ortadan kaldırılması gerekmektedir. Düzenin bozulmasına yol açılmaması için her bir meslek grubu kendisine özgü işi yapmalı ve herkes kendi yeteneğine uygun işle uğraşmalıdır. Hiçbir meslek grubu başka bir meslek grubunun işini yapmakla sorumlu tutulmamalı ve buna zorlanmamalıdır.³³

Toplumun düzenli işleyişine katkıda bulunan insanların yanında bir de toplumsal yaşama katkı sağlamadığı gibi zarar veren insanlar da vardır. Şîrvânî kendinden önceki filozof ve ahlakçıların *Nevabit* olarak isimlendirdiği bu tip insanları toplum için faydasız kimseler olarak görür. Ona göre faydasız insanlar akıllarını, malların kazanılmasında hileler üretmeye ve tembelliklerine mazeret bulmaya kullanan kimselerdir. Şîrvânî faydasız olarak gördüğü bu insanlara çeşitli örnekler verir. Bu insanlardan bir kısmı özürlü, hasta ve sakatmış gibi hile yaparak insanların merhamet ve acıma duygularını kullanırlar. Bu kişilerden bir kısmı da kendilerini gördüklerinde kalpleri genişlesin ve bir şey versinler diye insanları hayrete düşüren fiiller ve sözler bulmaya çalışırlar. Bu bazen maskaralık, taklit, sihirbazlık ve komik davranışlarla; bazen de garip şiirlerle veya güzel sesle birlikte kafiyeli nesir sözlerle veya sokaklarda davul çalanların sanatı gibi fasıklardan gelen aşka çağırıcı bir hareketle veya şifa verdiği varsayılan muska ve otların satışıyla olur. Tüm bunlarla acemi, toy kimseler kandırılır. Kura ve fallı uğraşan kimselerin ve minberlerin üzerindeki yalancı vaizlerin maksatları insanların kalplerini kazanıp mallarını almak olduğu için filozoflar bu faydasız kimselerin kendi hallerine bırakılmayıp, topluma yararlı kimse olmaya zorlanmasına hükmetmişlerdir. Bazı felsefecilere göre ise insanları körelten faydasız kimseler olduğundan dolayı bunların ortadan

³² bk. Platon, Devlet, 415a-415c.

³³ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 90b-91a; Raşid Efendi 176a-176b; Mehmed Asım Bey 108b-109a; krş. İbn Sina *Metafizik*, (çev. Ekrem Demirli-Ömer Türker), Litera yay., İstanbul 2005, C. II, s. 195-199.

kaldırılmaları gerekir. Tıpkı tarla ve bahçelerin zararlı bitkilerden temizlenmesi gibi, memleketin onlardan arındırılması gerekir.³⁴

Yöneticilerin sahip olması gereken ahlaki nitelikler ve uyması gereken ahlaki kurallar Âdâbü'l-Mülük başlığı altında ele alınmıştır. Şîrvânî'ye göre "Âdâbü'l-Mülük olarak isimlendirilen bu ilimden kastedilen şey devletlerini düzenlemek, mülk ve saltanatlarını sürdürmek için hükümdarların donanması gereken huyların ve melekelerin bilinmesidir." Saltanat ve hilafet, adalet ve ihlasla birlikte bulunduğu ibadetlerin en üstünüdür. Nebi (Sav.) duası reddedilmeyen üç kişiden birisinin de adil yönetici olduğunu, yine kıyamet günü kendisine en yakın kimsenin adil yönetici olduğunu buyurmuştur. Şîrvânî Allah'ın yeryüzünde gölgesi ve peygamberinin naibi olarak Sultanın bu büyük nimet ve hediyeye şükretmesi gerektiğini ifade eder. Bu şükür ise, tek tek her bir vatandaşın ve halkın arasında adalete riayetle yerine getirilir.³⁵

Şîrvânî'ye göre ülkeyi yönetme konumundaki yöneticinin bazı niteliklere sahip olması gerekir. Bu niteliklerden ilki; Uluvv-i Himmet'tir ve bu ancak ahlaki güzelleştirerek elde edilir.³⁶ Himmet yüceliği halkı gözetmek, işleri güzellikle yürütmek ve herkesin mutluluğunu temin etmeye çalışmaktır. Hem din işlerinde, hem de dünya işlerinde son derece gayretli olmaktır. Himmet ve gayret memleketin emniyeti, adalet ve siyasetin dengesinin kurulmasına harcanmalıdır.³⁷ İkincisi; düşüncesinin isabetli oluşudur ve bu nitelik fitratın iyiliği ve çokça tecrübeyle elde edilir. Üçüncüsü; sebat gücüyle elde edilen azim gücüdür ve bu tüm iyiliklerin ve faziletlerin kazanılmasının kaynağıdır.³⁸ Kınalızâde'nin ifadesiyle azim hüküm ve idare sahibi olan bir kimsenin bir işe karar verdikten ve bu hususta bütün çalışmaları yaptıktan sonra, bundan vazgeçip, bırakmamasıdır. Herkeste bulunması gereken bu nitelik devlet başkanı için daha da gerekli bir şeydir. Basit bir iş ve küçük bir şey sebebiyle kararından vazgeçmek yöneticiye yakışan bir şey değildir.³⁹ Dördüncüsü; şiddetli zorluklara karşı sabretmektir. Çünkü sabır kurtuluş anahtarıdır. Beşincisi; yönetici dünya ve onun içindekilere rağbet etmeyen kerim bir kişi olmalıdır. Onun için de Şîrvânî şerefli bir varlık konumunda olan bir insan olarak yöneticinin varlık hiyerarşisindeki üstün konumuna uygun davranışlar sergilemesi gerektiği düşüncesindedir. İstenilen şey, mertebe bakımından isteyenden daha üstün konumda olur. Bu bağlamda bileşik varlıkların en üstün üyesi olan insan bu

³⁴ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 91a; Raşid Efendi 176b-177a; Mehmed Asım Bey 109a; krş. Farabi, *Kitâbü's-Siyaseti'l-Medeniyye*, s. 87; Tûsî, *age.*, ss. 288-289; Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, II. ss. 111-112; Kınalızâde, *Devlet ve Aile Ahlakı*, ss. 184-186.

³⁵ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 91a; Raşid Efendi 177a-177b; Mehmed Asım Bey 109a-109b.

³⁶ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 91a; Raşid Efendi 177b; Mehmed Asım Bey 109b; Farabi'nin ilk başkanın özellikleri olarak sıraladığı bu niteliklerle ilgili bk. Farabi, *Medinetü'l-Fazıla*, s. 127-129.

³⁷ Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, II. s. 114; Kınalızâde, *Devlet ve Aile Ahlakı*, s. 191.

³⁸ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 91a; Raşid Efendi 177b; Mehmed Asım Bey 109b; bk. Tûsî, *age.*, s. 291.

³⁹ Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, s. 119; Kınalızâde, *Devlet ve Aile Ahlakı*, s. 197.

varlıkların en alt basamağında yer alan altın ve gümüş gibi madenlere aşırı sevgi besleyecek olursa, yetkinlik zirvesinden uzaklaşıp eksikliğin çukuruna düşmüş olur.⁴⁰

Devlet yöneticilerinde bulunması gereken niteliklerden altıncısı; işlerin başlangıçta kendisine görünen biçimiyle yetinmemesi, fikrinin sözü ve fiiline galip olmasıdır. Onu diğer canlılardan ayıran akli sebebiyle Âdem'e hilafet verilmiştir. Hayvanda insandakinden daha güçlü bir biçimde şehvet ve gazap bulunmaktadır. Hükümdarların fiillerinin akla uygun ve hikmetin gereğine göre olacak biçimde daha yüce olması gerekir. Yedincisi; pişmanlığın fayda vermeyeceği bir anda pişman olmamak için belirlenen cezayı afa aceleci davranmalıdır. Sekizincisi; yönettiği kimselere karşı şefkatli olmalı ve adalet yolundan ayrılmamalıdır. Dokuzuncusu; ilim ehline karışmalı ve onlarla oturup kalkmalıdır. Siyasi anlamda yetkinlik açık ve gizli etkiler sebebiyle ancak ilim adamlarıyla bir arada bulunmayla gerçekleşmektedir. Onuncusu; ihtiyaç sahiplerinin kendisine maslahatlarını arz edememelerine yol açtığından dolayı çok korkutucu (heybetli) olunmamalıdır. Aynı şekilde herkesin onunla gereksiz şeyleri konuşmasına yol açmasından dolayı çok yumuşak da olunmamalıdır. Yine, her söyleyenin bir amacı olduğundan hareketle söz söyleyen kimsenin kötü bir amacı olduğu düşünülerek söz mücerret olarak reddedilmemeli, onda bir fayda olabileceği de düşünülmalıdır. Yine bir söz salt faydası olduğu için de mücerret olarak kabul edilmemeli, onun kötü bir sonuç doğurabileceği de hesaba katılmalıdır. Sözün kabul ve reddi hususunda tereddüt varsa, kendisinde bulunan maslahat ortaya çıkıncaya kadar onun araştırılması ve soruşturulması uygun olur. Hükümde fayda ve zarar veren şey çekişirse, daima daha baskın gelen şeye bakmak gerekir. Eğer fayda veren şey galip gelirse ikinci derecede olan zarar verici şeye itibar edilmez. Eğer zarar verici şey daha baskın gelirse ikinci derecede olan fayda verici şey bakılmamalıdır.⁴¹

Şîrvânî yöneticilerde bulunması gereken temel nitelikler içerisinde adaletin ayrıcalıklı ve önemli bir yeri olduğu düşüncesindedir. Ona göre Adalet bir ülkenin düzeni ve yönetiminde temel esastır. Bundan dolayı Peygamber (Sav) "Bir saatlik adalet bir senelik ibadetten daha hayırlıdır" buyurmuştur.⁴² Ona göre bunun sırrı şudur: "İbadetin faydası yalnızca ibadet eden kimseye döner. Adaletin faydası ise tüm halkı (insanları) kapsar. Zira adalet güvenlik sebebidir ve zihinler mutmain olur ve halkın tümü yaratana ibadetle meşgul olur ve her bir ibadet bu iklimde yerini bulur. Bunda adil sultanın bir payı vardır hatta asıl pay ona aittir. Bundan dolayı onun varlığı sebebiyle ortaya çıkan hayır, onun zulmü sebebiyle

⁴⁰ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 91a-91b; Raşid Efendi 177b; Mehmed Asım Bey 109b; Tûsî ve Kınalızâde bu niteliği maddi zenginlik olarak ele almaktadır. bk. Tûsî, *age.*, s. 292; Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, s. 123; Kınalızâde, *Devlet ve Aile Ahlakı*, ss. 202-203.

⁴¹ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 91b; Raşid Efendi 177b-178a; Mehmed Asım Bey 109b-110a.

⁴² Aclûnî; Keşfu'l-Hafâ, C. II, s. 58, 1721.

ortaya çıkan şerre galip geldiği için zalim de olsa sultana beddua etmek yasaklanmıştır. Bilakis Allah'tan onu muvaffak kılması ve onun adaletini artırması istenmelidir."⁴³

Devlet yöneticisi devletin bekası için kaçınılmaz bir şart olan adalete riayet etmek durumundadır. Adalet ise varlığını belirli kurallara uyulmasına borçludur. Bu bağlamda Şîrvânî'ye göre adalet şu kurallara riayet ederek tesis edilir: 1. Yönetici onun dışında da olsa her sorunda kendisini vatandaşın yerine koymalı, kendisi için düşündüğünü onlar için de düşünmelidir. 2. İhtiyaç sahiplerinin bekletilmesi uygun değildir ve buna titizlikle dikkat göstermelidir. 3. Yönetici tüm vaktini cismani lezzetleri elde etmeye ayırmamalıdır. Çünkü bu yönetimin bozulmasının en güçlü nedenlerindedir. 4. İşlerinin idaresi nezaket ekseninde olmalı, kabalık ve zorlama ekseninde olmamalıdır. 5. Hakka muhalefet ederek halkın talepleri karşılanmamalı, yönetimin amacı yaratılmışların rızası değil, yaratanın rızası olmalıdır. 6. Hakkın rahmetini celbeden bir şey olmasından dolayı insanlara şefkat ve merhametle davranmak gerekir. 7. Ehli Hakkın sohbetine meyletmeli ve onların öğüt ve nasihatlerinden uzak kalmamalıdır. 8. Büyük işleri aciz kimselere teslim etmemeli, her işi ehline vermelidir. 9. Onun yönetimi hiç kimseyi zulüm kapsamına almayacak biçimde olmalıdır.⁴⁴

Devletin yöneticisi devletin tüm idaresini tek başına gerçekleştirmede zorluklar yaşayacağından, kendisine idari işlerde katkı sağlayacak bir yardımcıya ihtiyaç duyar. Bu nedenle Şîrvânî'ye göre sultana akıllı, salih (iyi) ve dindar bir vezir (yardımcı) gereklidir. Çünkü vezir iyi olursa yönetici de iyi olur, o bozuk olursa yönetici de bozuk olur. Şîrvânî alimleri ve iyi kimseleri yüceltme, kalplerini kazanma, dualarını isteme, onlarla istişare etme ve başkalarınınkinden daha çok onların sözlerine güven duymayı da devlet yöneticilerinin yapması gereken şeyler arasında zikreder. Çünkü onlar peygamberlerin mirasçıları, dünya ve ahiret kurtuluşunun sebebidir. Bu bağlamda dünyanın şu dört şeyle yani alimlerin ilmi, hükümdarların adaleti, salihlerin ibadeti ve zenginlerin cömertliği ile ayakta durduğu söylenmiştir.⁴⁵

Yaşadığı dönem ve coğrafyada geçerli olan babadan oğula geçen hükümdarlık sistemini göz önünde bulunduran Şîrvânî'ye göre hükümdar yönetimi babasından devraldığında babasının dostlarını üstün tutmalı ve kalplerinin hükümdar aleyhine dönmemesi için kavmin gençlerini onların önüne geçirmemelidir. Onlarla oturmak yönetime zarar vereceği için gençlerle oturmaması en uygun olan davranış biçimidir. Bu nedenle devletin zevalinin işareti hükümdarın gençlerle ve peşinden gidilmesi önemsiz kimselerle dostluk

⁴³ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 91b; Raşid Efendi 178a-178b; Mehmed Asım Bey 110a.

⁴⁴ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 91b-92a; Raşid Efendi 178b-179a; Mehmed Asım Bey 110a; bk. Tûsî, *age.*, ss. 295-305; Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, III. ss. 7-27; Kınalızâde, *Devlet ve Aile Ahlakı*, ss. 217-245.

⁴⁵ Şîrvânî, *Fevâid*, Amcazade 92a; Raşid Efendi 179a-179b; Mehmed Asım Bey 110a-110b.

kurmasıdır denilmiştir. Aynı şekilde dost ehline eziyet etmeye yönelmek ve geçimini sağlayacak ölçüde olan kazancını eksiltmek, din ve dünya işlerine dönük bir maksatla değil de hevasına göre kendisine yakın durulan kimselere yakın uzak durulan kimselere de uzak durulması, alimlerin nasihatlerinin dikkate alınmaması, vebanın çokluğu, imaretin azlığı, vezirlerin görüş farklılığına yol açan karşılıklı hasetlikleri, askerlerin harekete geçmesi gereken yerde ağır ve isteksiz davranarak birbiriyle çekişmesi de devleti geriletken sebepler olarak kabul edilir. Devletin zevalinin en açık işareti yasanın (şeriat) hükümleriyle amel etmenin terk edilmesi ve uygulanmasına gereken özenin gösterilmemesi, zulmün çoğalması ve onun askerlerden yayılması ve ortadan kaldırılması için gereken dikkatin gösterilmemesi ve sultanın cömert ve ihsan sahibi olmayıp cimri ve pinti olmasıdır. Bu alametlerden birisi hükümdarda var olduğunda veya onun idaresinde ortaya çıktığında devlet erkanının bu durumu haber vermesi ve hükümdarın da ihmal göstermeden onu gidermeye ve düzeltmeye çalışması gerekir. Aksi halde iş işten geçer ve geri dönüşü olmayacak bir biçimde devlet ve yönetim kötü sonuçlarla karşı karşıya kalır.⁴⁶

5. Sonuç

Şirvânî'nin ameli felsefeye ilişkin düşüncelerini klasik tasnife uygun bir biçimde Ahlak İlmî, Ev idaresi ve Siyaset İlmî olmak üzere ana hatlarıyla üç ana başlık altında ele aldığı görülmektedir. Ahlak ilmi erdemın ne olduğu ve erdemlerin nasıl kazanılacağını; yine erdemsizliğin ne olduğu ve erdemsizliklerden nasıl uzak kalınacağını insana öğreten önemli bir ilimdir. Ahlakın kaynağı insan nefsi olarak görülür. Bu anlamda ahlak insan nefsinden davranışların kolayca çıkmasını sağlayan yerleşik, kalıcı bir yeti olarak tanımlanır. Ahlak, doğal ve kazanılmış olmak üzere iki kısma ayrılır. Doğal ahlak daha çok fizyolojik yapının etkisiyle insan davranışlarını belirleyen bir niteliğe sahip olma olarak anlaşılabilir. Kazanılmış ahlak ise kişisel tercih ve seçimlerle ve eylemlerin tekrarıyla insanda yerleşik hale gelen karakter olarak görülür. Ahlakın değişip değişmeyeceğine ilişkin tartışmalarda Şirvânî değişebileceği yönünde görüş bildirir ki, bu daha çok insanın sonradan kazanmış olduğu ahlaki niteliklerle bağlantılı bir durumdur. Şirvani eski filozofların düşüncelerine uygun bir biçimde erdemlerin oluşumunu, insan nefsinde bulunup onu eylemde bulunmaya yönlendiren düşünme, öfke ve şehvet yetilerinin itidaline bağlar. Bu yetilerin aşırılık ve eksikliklerden uzak, orta bir konumda bulunmalarından hikmet, iffet ve şecaat olmak üzere üç temel erdem ortaya çıktığı, bu üç erdemın kaynaşmasından da adalet erdemının ortaya çıktığı düşüncesini Şirvânî'nin aynen benimsemiş olduğu görülmektedir. Fakat O kendinden önceki ahlakçılardan farklı olarak bu erdemlerin yanında ilim ve sabır gibi iki temel erdem daha ortaya koymakta ve bunların farklı biçimlerde dört temel erdeme

⁴⁶ Şirvânî, *Fevâid*, Amcazade 92a-92b; Raşid Efendi 179b-180a; Mehmed Asım Bey 110b-111a.

kaynaklık ettiğini düşünmektedir. Bu orijinal yaklaşımıyla Şirvânî'nin diğer ahlakçılardan farklı bir yerde durduğu ve diğer erdemleri sabır ve ilim temel erdemleri üzerine inşa ettiği söylenebilir.

Ev Yönetimi aynı çatı altında ortak yaşamı paylaşan insanların birlikteliğinin ilkelerinin neler olacağını konu edinen bir alandır. Şirvânî'ye göre burada asıl odaklanılması gereken şey aileyi oluşturan unsurların yararının gözetilmesi ve uyumlu bir birlikteliğin inşasıdır. Şirvânî önceki ahlakçılarda da gördüğümüz biçimde eve duyulan ihtiyacı öncelikle insan varlığı için zorunlu olan ve elde edilmesi için çok emek isteyen gıdaları saklama ve koruma ihtiyacıyla ilintili olarak açıklar. Ev yönetimi erkeğin aile reisi olarak konumlandırıldığı ve bu unsurların yönetiminden sorumlu tutulduğu bir yapı içerisinde ele alınmaktadır. Ancak günümüz toplumsal şartları açısından bakıldığında, ailede erkek egemen bir yönetim anlayışı yerine; bilgi, görgü, beceri ve yeteneğe göre aile içerisinde rol dağılımı ve yetki paylaşımının yaygınlık kazanmaya başladığı görülmektedir. Evlilik ve eşe duyulan ihtiyaç insan bireyinin ve de insan türünün ihtiyaçları göz önünde bulundurularak açıklanmaya çalışılır. Farklı unsurlardan oluşan bu topluluk düzeninin sağlıklı işleyişi uyumlu bir birliktelikle gerçekleşebilir ve bu da Şirvânî'nin görüşüne göre aile reisinin aile üyeleri arasında bir sevgi ve birlik bağı oluşturacak biçimde bir yönetim sergilemesine bağlıdır. Aile reisinin uygun bir biçimde yönetmekle sorumlu olduğu unsurlar; kadın, çocuk ve hizmetçilerden oluşan aile bireyleri ve bu bireylerden her birinin faydalandığı mallar ve besinlerdir. Ailenin ekonomik ihtiyaçlarının gözetilmesinde yani malın kazanılmasında, korunmasında ve harcanmasında gözetilmesi gereken ahlaki ilke ve kurallar vardır. Bu kuralların en önemlisi sayılan bu üç konuda ifrat ve tefrite düşmeksizin itidalin korunabilmesidir. Malların yönetimine ilişkin ilke ve kurallara dair düşüncelerini ortaya koyan Şirvânî, birçok ahlakçada rastladığımız eşlerin birbirine karşı ödevleri, anne-babanın çocuğa karşı ödevleri vb. birçok konuyu ele almamıştır. Bunun gerekçesi belki ilimler tasnifine ayrılmış bir kitabın sınırlarının aşılmasından çekinilmesi olarak görülebilir.

Siyaset bir şehirde yaşayan insanların yönetim ilkelerini konu edinen bir alandır. İnsan doğası gereği medenidir ve tek başına karşılayamayacağı zorunlu ihtiyaçları sebebiyle başkalarıyla işbölümü içinde bir toplumda yaşamak zorundadır. Bu iş bölümü toplumda çok çeşitli sanatların varlığını zorunlu kılar ve onun sayesinde toplumdaki dayanışma ve işbölümünün ilkeleri belirlendiği için siyaset en değerli sanat olarak görülür. Toplumda herkesin kendi bilgi ve becerisine uygun, kendisine özgü işle uğraşması ve bu işin de akıl, nesil, din vb. hususlara zarar vermeyecek nitelikte bir iş olması gerekli görülmüştür. Toplumdaki iş bölümüne olumlu katkı sağlamayıp, bu birlikteliğe zarar veren faydasız insanların da olumlu katkı yapmaya zorlanması, olmuyorsa da toplumdan uzaklaştırılması gerektiği düşünülür.

Siyaset, yöneticinin fiillerinin aklın kontrolü altında olmasıyla varlığını sürdürür. Devlet yöneticilerinin sahip olması gereken birçok nitelik sayılabilir. Fakat Şîrvânî'ye göre bu niteliklerin arasında ülke yönetimi ve düzeninde temel esas olan şey adalettir ve yönetici devletin bekası için temel şart olan adalete riayet etmelidir. Tek başına yürütmeye zorluk yaşayacağı devlet idaresinde yöneticiye katkı sağlayacak akıllı, iyi ve dindar bir yardımcı önemli bir ihtiyaç olarak görülür. Yöneticinin yapması gereken birçok şey yanında en önemlisi devletin devamı için yasaların uygulanmasına gereken özeni göstermesidir. Monarşik bir yönetim gözetilerek ortaya konmuş olsa da devlet yöneticilerinin sahip olması gerektiği düşünülen niteliklerin neredeyse tümünün günümüz devlet idarecileri için de aynen geçerliliğini koruduğu söylenebilir. Şîrvânî'nin Farabi'den başlayarak işlene gelen ve önceki ahlakçıların çoğunda gördüğümüz erdemli ve erdemsiz devlet ve şekilleri gibi konulara değinmediğini, çok kapalı ve kısa bir biçimde bu konulara atıfta bulunduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanında yine önceki ahlakçılarda gördüğümüz toplumsallaşmanın temel dinamiği olarak görülen sevgi ve dostlukla ilgili konulara da Şîrvânî'nin değinmediği görülmektedir. Fakat bütün itibarıyla bakıldığında birçok farklı ilimleri kapsayan bir ansiklopedi ve ilimler tasnifine dair bir eser gibi görebileceğimiz kitabında Şîrvânî'nin önemli düzeyde ahlak ve siyasete yer vermiş olması ve onun bu konulardaki vukufiyeti, kendinden önceki bilgi birikimini özümseyip sağlam bir fikri kurguyla bize aktarmış olması önemle vurgulamamız gereken hususlardandır.

KAYNAKÇA

- Aclûnî; **Keşfu'l-Hafâ**, Mektebetü'l-Kudsi, Kahire 1351
- Akseki, Ahmet Hamdi; **Ahlak Dersleri**, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1968.
- Aristoteles; **Nikhomakhos'a Etik**, çev. Saffet Babür, Ayraç Yay. Ankara 1998.
- _____; **Eudemos'a Etik**, çev. Saffet Babür, Dost Kitabevi Yay., Ankara 1999.
- _____; **Politika**, çev. Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.
- Cihan, Ahmet Kamil; **"Şirvânî'nin İlimlerin Tanımı ve Meseleleri İlgili Eseri: el-Fevaidu'l- Hakaniyye"**, The Journal of Acedemical Social Sciences, Volume 6, Issue 4, April 2013.
- Çağrıncı, Mustafa; **Anahatlarıyla İslam Ahlakı**, Ensar Neş., İstanbul 1991.
- Durusoy, Ali; **İbn Sina Felsefesi'nde Nefs, Akıl ve Ruh**, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992.
- Erdem, Hüsamedin; **Ahlak Felsefesi**, Hü-Er Yayınları, Konya 2002.
- Farabi; **Fusûlü'n-Müntezza**, neşr. Fevzi M. Neccar, Beyrut 1993.
- _____; **Kitâbü Ârai Ehli'l-Medineti'l-Fâzıla**, tah. Elbir Nasri Nadir, Daru'l-Meşrik, Beyrut 1986.
- _____; **Kitâbü's-Siyaseti'l-Medeniyye**, tah. Fevzi Mitri Neccar, Beyrut 1986.
- _____; **Kitabu't-Tenbih ala Sebili's-Saade**, (el-A'malü'l-Felsefiyye içerisinde) tah. Cafer Âl Yasin, Beyrut 1992.
- İbn Miskeveyh, **Tehzibu'l-Ahlak ve Tathiru'l A'rak**, tah. İbnu'l Hatib, Matbaatü'l-Mısriyye, Kahire 1924.
- İbn Sina, **en-Necât**, tah. Abdurrahman Umeyre, Daru'l-Cil, Beyrut 1992.
- _____; **"Kitabu's-Siyase li-İbn Sina"**, Makalatün Felsefetün Kadimetün li Ba'zi Meşahiri Felasifeti'l-Arab içinde, nşr. Louis Maaluf, Beyrut 1911.
- _____; **Metafizik**, çev. Ekrem Demirli-Ömer Türker, Litera yay., İstanbul 2005.
- _____; **Uyûnü'l-Hikme**, Neşr. H. Ziya Ülken, Ankara 1953.
- _____; **Risale fi Aksâmi'l-Ulûmi'l-Akliyye**, Tisa Resâil fi'l-Hikmeti ve't-Tabiiyyât içerisinde, 2. Baskı, Daru'l-Arab, Kahire tarihsiz, s. 104-118.
- Kınalızâde Ali Çelebi; **Ahlak-ı Alâî**, Bulak Matbaası, Mısır 1248.
- _____; **Ahlak**, haz. Hüseyin Algül, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul ty.
- _____; **Devlet ve Aile Ahlakı**, haz. Ahmet Kahraman, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul ty.
- Nasiruddin Tûsî; **Ahlâk-ı Nasırî**, çev. A. Gafarov-Z. Şükürov, Litera yay. İstanbul 2007.
- Platon; **Devlet**, çev. S. Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İstanbul 2001.
- _____; **Menon**, çev. Ahmet Cevizci, Gündoğan Yay., Ankara 1989.
- Şirvânî Muhammed Emin; **el-Fevâidu'l-Hâkâniyye**, Süleymaniye Kütüphanesi Amcazâde Hüseyin Paşa 321/1.
- Şirvânî Muhammed Emin; **el-Fevâidu'l-Hâkâniyye**, Raşid Efendi Kütüphanesi 600.

Salih YALIN

Œirvânî Muhammed Emin; **el-Fevâidu'l-Hâkâniyye**, Köprülü Kütüphanesi
Mehmet Asım Bey 469/1